

JAKOB SAVINŠEK

IZBRANE
PESMI

SAVINŠEK

Imetnici avtorskih pravic za besedila Jakoba Savinška,
Ivanki Mežan Marinček, se zahvaljujemo,
da je dovolila natis.

Tiskana izdaja knjige je izšla leta 2003
ISBN 961-90926-9-4

Jakob Savinšek

IZBRANE PESMI

Ljubljana
2017

Elektronska knjižna zbirka

e-18

Urednik *Gorazd Kocijančič*

Jakob Savinšek

IZBRANE PESMI

Izbral, uredil in spremno besedo napisal *Marijan Rupert*

Pesmi pripravila za tisk in spremni zapis napisala *Milica Kač*

Fotografije Savinškovih del *Fotoarhiv Moderne galerije v Ljubljani*

Oblikovanje elektronske izdaje *Lucijan Bratuš*

Izdajatelj

Za KUD Logos *Mateja Komel Snoj*

Ljubljana 2017

Elektronska izdaja e-18

Elektronski vir (pdf)

Način dostopa (URL):

<http://www.kud-logos.si/e-knjige/>

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili
v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani
COBISS.SI-ID=290336768
ISBN 978-961-7011-33-3 (pdf)

*Preveč sem ljubil, da bi smel umreti -
preveč sovražil, da bi smel živeti.*

1945

KNJIŽNA ZBIRKA

9

Jakob Savinšek

IZBRANE PESMI

MOLČE PREDAJ SE

Molče predaj objemu se noči,
ne čutiš, da so polja dozorela,
molče predaj se in pozabi na skrbi,
ki jih spoznanj je ura je razcvetela.

Ležati na dlaneh zemlje ljubeče,
poslušati bolest nikdar izpeto sinjega viharja,
drhtav udarec ure, ki polnoč ozarja,
in pesem lahkoživih ptičev, kelih sreče.

Gledati nad sabo topol, svečo smrti,
širok oblak, prepreden s slikami bogov,
srebrne curke neutešenih želja, slapov...

Ležati na dlaneh zemlje in nebes gledati odprti,
ovit v pajčolan teme, brez trpke bolečine.

Saj ne živim več! Vdan rokam sem zemlje,
zdaj svojemu življenju le postavljam večnostne spomine.

POT

Že dolgo tavam sam po poti, ki je moja,
vsa spolzka, blatna od spominov temnih,
široka kakor polje, ozka kakor vrv,
kjer hodim sam in čakam ure mrtvega pokoja.

Nekoč sem čul pozdrav iz domovine,
prelestno pesem, ki vsak dan nebo jo čuje.-
Sedaj je noč, korak majavi mi pripoveduje,
da je konec, da poti ni v radostne daljine.

Jaz hodil bom, neutrudno hodil,
po ozki stezi, čez široka polja,
grebel lice temno nemega veselja,
bednega človeka v sebi bom begunec molil.

In kje je sonce, ki izžgalo bi otrplo rame?
Kje tisti mir je, ki berač ga pričakuje?
Ničesar ni, - le ura večnosti usodo mojo snuje,
hodim, hodil bom, dokler me večna tema ne objame.

Nemara bom ujet v temo, še vedno blodil
po stezah, ki so mi neznane,
morda takrat bom spet zaslišal pesem domovine.
ki pela bo: Zaman je nisi, vso to dolgo pot prebrodil.

DOMOV...

Zdaj čakam dneve, ko bom spet
na mladem konju v mesto rodno jahal
in ob prihodu mojem bo na mene čakal
iskrivi dež, na lok zelene mavrice pripet.

Igrivo plesal bo iz cveta v cvet,
pijan od sreče, da sem vrnil se nazaj,
nihče me vpraševal ne bo, zakaj
zapustil sem jih in odšel med svet.

Potem bom kralj; upogibal bom vrhove
kamnitih katedral, ki so strmele
votlo z razlitimi očmi in črn pajčolan razpele
oblakov temnih čez razrita, trda lica,
kot bi ne mogle razumeti svetle dalje klica,
ki v mojem srcu je izkopal želje nove.

ČE JE ...

Če je junaštva vrh, da vklenjene junake
pobijamo ko ovce za našitke zlate,
če je sočutja spev, da bolne bosonoge brate
preganjamo od polnih miz v smrdljivi kot barake,

če je ljubezni cvet, da bednega pijanca
zvalimo v jarek, češ, naj mirno tam počiva,
če je pravica, da velja berača glava siva
za tarčo kletvam zahripelega neotesanca, -

naj v lastni krvi zaduši se ljudski rod
in vode naj razrušijo jezove,
da izgubi se v blatu nog človeških sled.

Kaznuj, ubijaj in zažgi prokleti svet,
da krokar tisoč let bo štel grobove, -
usliši mojo prošnjo, o Gospod!

IZ CIKLUSA BUCHENWALD

Spominu očeta

Štirideset živih so zabili
v lesen zaboj, podoben krsti.
Zunaj dan. V vagonu tema. Suhi prsti
so ob zaprtih oknih se zaman lomili.

Dvajset dolgih dni so jih vozili
po tujem. Gozdi so šumeli,
peli kosi. Kvadri črni so drveli,
ko da zblazneli bi demoni jih podili.

Štirideset živih... Dvajset dni...
Da so za nekaj ur peč mrtvecev potolažili.

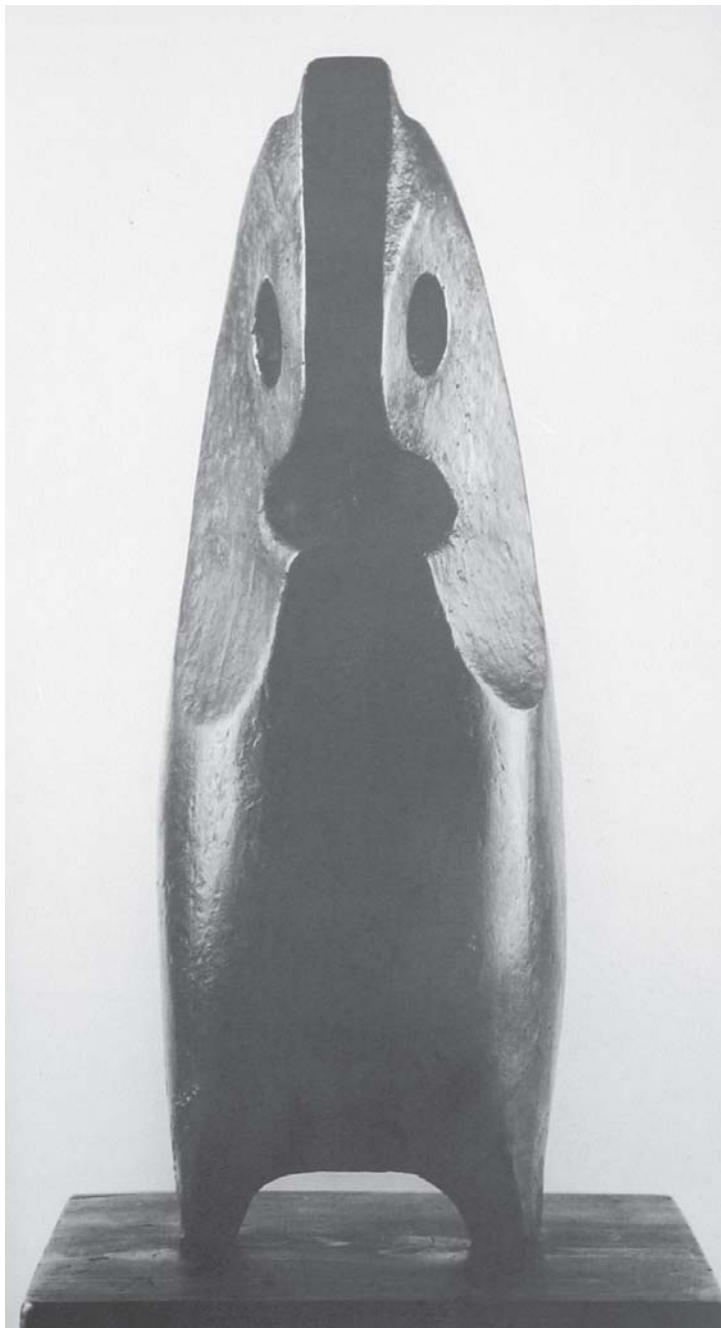

VSTAJENJE

Razpadam v težko, mastno, ilovnato prst,
po žilah osušila se je vroča kri,
ne vem več, kdaj srebrno žito dozori,
pred sabo vidim piramide črnih krst.

Pogrezam se v temo, od koder sem prišel,
raztrganih kolen in ranjenih oči
bom mirno legel k nogam matere noči,
viharja čakal, ki čez zemljo bo vzbesnel.

Potem se dvignil bom, viharju rodni brat,
s plamtečo baklo razžaril domove,
po gorah vseh zažigal bom kresove,
naznanil vsem, da se rodil je dan,
ko rod, živ pokopan, bo maščevan.
Na svatbi pravde in miru bom prvi svat.

ČLOVEŠKO SRCE

Lepota, žarki slutenj, upi blagi,
čarobni klic ljubezni, ki nevarnosti preteče
izpremeni v veselje, grozo smrti v kelih sreče,
dobrota plemenita, ki krvavi zmagi
ne zida spomenikov do neba -

to je sen človeškega srca.

Napuh in hrabrost blazna, brez obzira
na trupla, ki razjedena ležijo po kotanjah,
na maščevalni bes strupeni, ki kipi v lobanjah,
na smeh, ki radi križa črnega umira,
pogolt in slast moritve, trni zla -

to je dno človeškega srca.

IZ ČESA VRE BESEDA

Iz česa vre beseda, če ne iz nemira,
iz slutenj, ki naznanjajo nam zarje nove,
klofut usode, ki jih daje, da razbija src okove,
iz bolečine in strahu, ki ju prepleta vera.

In v čem poslednji je življenja smisel?
V življenju samem, majhnem cvetu, curku vode,
v borbi za resnico nago, za mejnik svobode.

Kdor prvi je, je zadnji, zadnji prvi.
Enaki smo, procesija na brvi.

UGANKA

Če smrt je vse, kar nam bo ostalo
od smešne hoje po tem ostarelem svetu,
potem zares ne vem, kaj nam nebo v nemirno kri je dalo,
da vedno znova hočemo služiti pesmi, čopiču in dletu.

Spet in spet gradimo svetlih idealov barikade,
z junaškim klicem stopamo v pogubo,
zabuhlih trupel rastejo iz tal grmade;
zakaj, komu vse to uganjamo na ljubo?

SMRT...

Brezzobe smrti slišim na večer stopinje,
ki kmalu z bežnim gibom bo smeje razbila
zrcalo mojega življenja in razkrila
vse tajne, ki zakrivajo jih dalje sinje.

Na krsto bodo položili suho brinje,
da vsaka roka, ki me je nekoč ljubila,
bo z njim razpadli moj obraz blagoslovila;
potem zaprl se bo pokrov prstene skrinje.

Kragulja drzni klici v meni so zamrli,
oboke upov črvi dvoma so podrli;
zdaj tavam gol, s periščem polnim bolečine,
berač in pes, pobiram usmiljenja drobtine. -
Pa kaj zato! Saj ni več daleč tisti dan,
ko bom brezzobi smrti stisnil potno dlan.

POGREZAM SE...

Pogrezam se v temo, od koder sem prišel,
besneč vampir, oblit s krvjo, razbitih ust,
našemljen z venci smešnih zmag, orjak Prokrust,
ki sebe, osel, je na smrtno posteljo pripel.

Kričim v goro, ker nočem biti pokopan
brez hlapcev mojih snov, rdečih kač, mrličev,
pohotnih pajkov, pridigarjev, črnih ptičev,
bled kličem jih, pijanec, blaznosti predan.

Še en pogled v nebo, od koder so prišli
samo enkrat odmevi blaženih glasov,
takrat, ko gledal sem prižiganje kresov
zvečer. Potem bom šel, življenja meja pred menoj leži.

SMRT...

Visijo nad zemljo mrliški prti;
koščene roke so se mi ovile
okrog vratu in mi oči zakrile,
prevezan z nitmi groze čakam smrti.

Požgani so želja kipeči vrti,
steklene vaze upov so zdrobile
zle slutnje, ure sreče so minile,
grobovi na široko so odprti.

Ko tih bom ležal, mnogo sveč prižgite,
da trudnim dušam bodo pot kazale
in krizanteme bele nasadite,

saj mnogo so spoznanj mi darovale.
Če, dragi, spomnite se me, molite,
da moje sanje spet bi k rojstvu vstale.

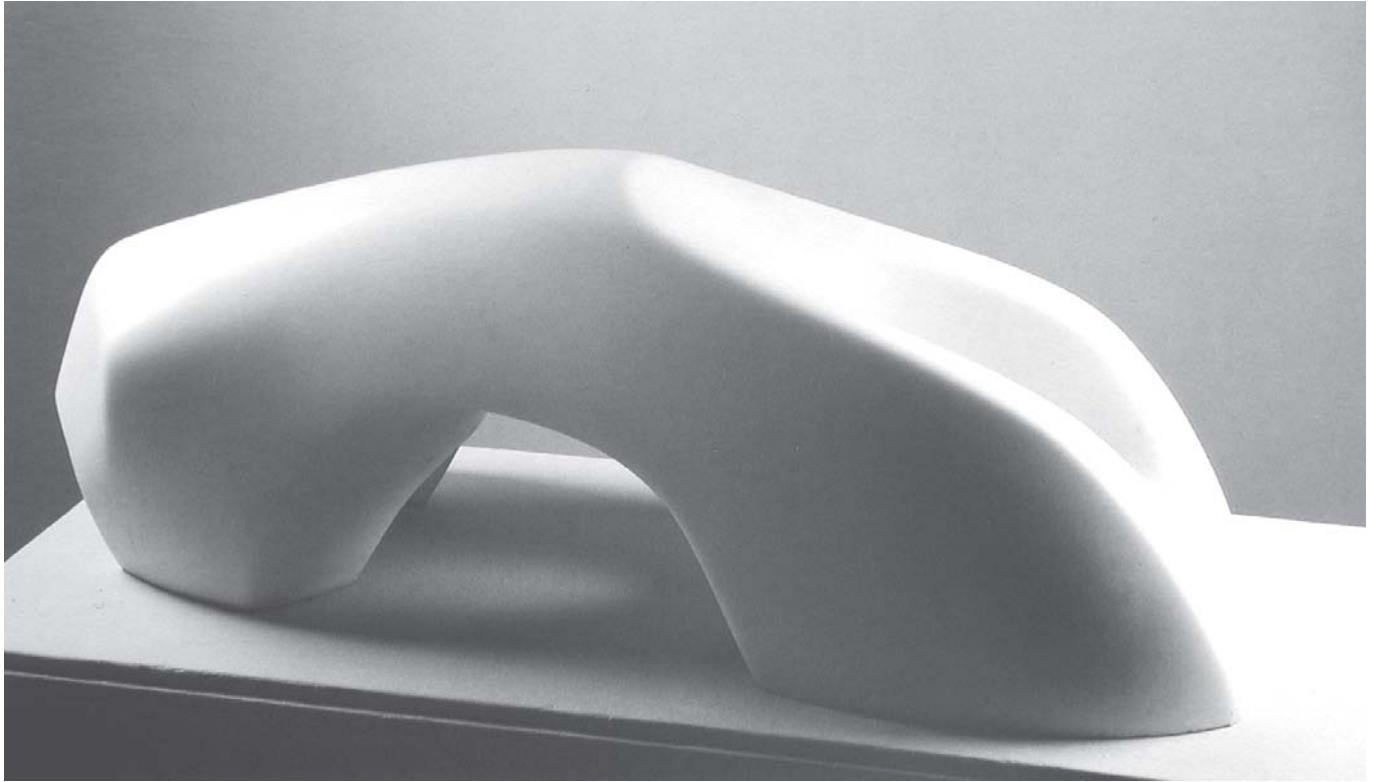

NA POKOPALIŠČU

Mrliške sveče luč je pepelila krizanteme
in dim se kot spomin je vil ob spomeniku
giganta, ki okamenel je v smrtnem kriku;
ciprese božale so križe neme.

Rumene spake so tonile med grobove
in roke slepih so iskale sled umrlih,
besede žalosti, kesanja, tožb so otrdele v grlih,
le misli so plazile se na večnosti zidove.

Mrtvi so edini, ki žive!
Tihi jih poslušamo, kaj oni govore:
Bratje, nam je dobro v družbi žalostnih cipres,
mi vemo, kje resnične plameni svobode kres,
ki vabi žive na krvavi ples. -
Mi ne poznamo ran, ki vas bole.

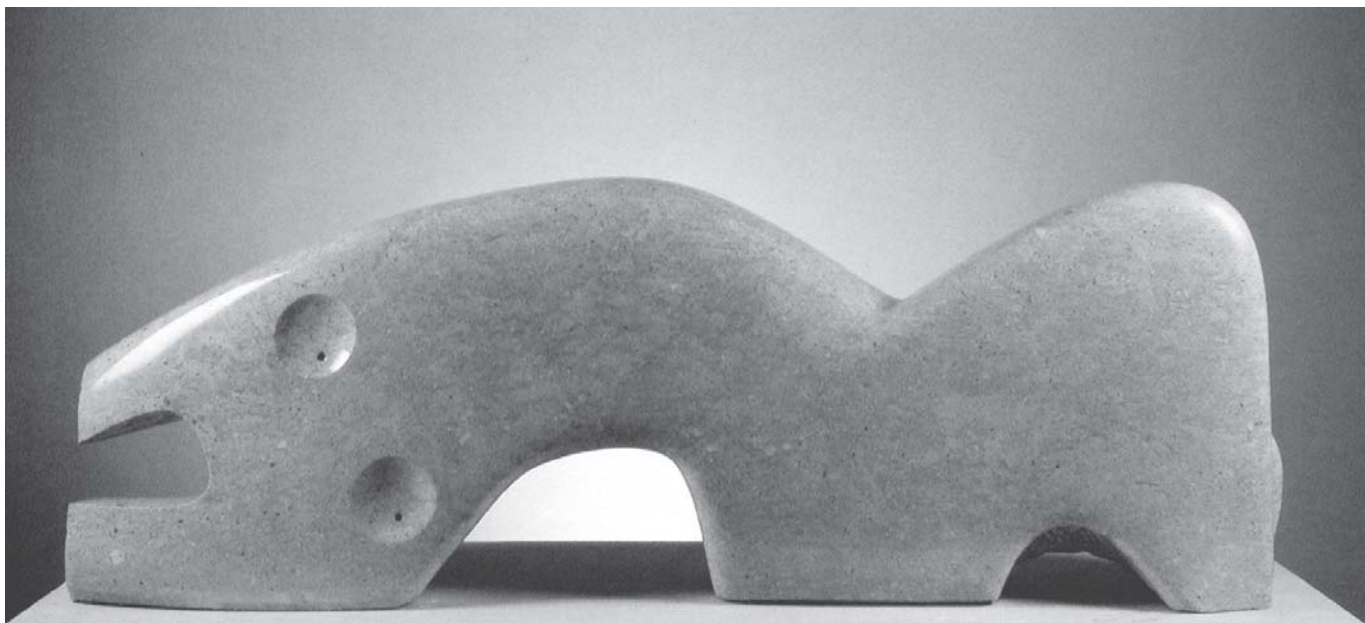

GOSPOD JE DAL UKAZ

Gospod mi dal ukaz je, naj molčim
o vsem, kar kdaj sem videl v sanjah mračnih.
Tako mi rekel je: naj prej ne govorim,
dokler ne bom zagledal znamenj strašnih.

Čeprav bojim se ure, ko bom smel odkriti
vse tajne, ki sem, sebi tuj, jih sanjal,
bom srečen, saj bom jaz skrivnost oznanjal.
Poslušalo me bo veliko, silno morje
in nizko priklonila se bo breza lepa,
bo sonce leglo na objokano obzorje,
besede srkala stoletja suha stepa.

In kje takrat bo gnusni ljudski rod?
Na tleh bo ležal veličastne katedrale:
Usmili se, usmili se nas grešnikov, Gospod!
nemirno bodo blede ustne šepetale.

BOG

I.

Odvrgel sem od sebe ves blišč, ki sem ga ljubil, odtrgal z ostrimi prsti od kosti utripajoče meso, izkopal sem si oči in jih vrgel v prah pred svojimi nogami.

Stal sem, bel okostnjak, pred templjem Njega, ki sem ga od vekomaj iskal.

Okoli mene je bilo vse tiho in nič ni razodevalo Njegovega bivanja.

Slutil sem, da je nebo prepreženo s črnimi oblaki, da veter ne počiva in da so usta potokov odprta.

In poklical sem Ga z močnim glasom.

II.

Kje si tisti, ki si vse in v čigar naročje se zdaj vračam?

Kje si, ki premikaš zemljo, zvezde in mesec, kje si, Silni, ki dojiš trave, vode in sonca, vetrove in osvetja z neizčrpnim sokom svojih prsi?

Romal sem preko svetov, ker me je neugasljivo hrepenenje gnalo dalje.

Šel sem preko zemlje, ne da bi se ustavil, čeprav so mi krvavele noge in izsušena usta želela vode.

Kje si, ki so povsod in v vsem, pa te še nisem srečal?

Vem, da nisi pozabil name, a bojim se, da me ne boš sprejel, kajti
praznih rok prihajam.

Odvrgel sem okrasje, odtrgal sem meso od kosti, brez oči sem;
bel okostnjak stojim pred Tvojim domom.

Roža, ki sem jo odgriznil Zate, je že zdavnaj ovenela.

Prgišče vode, ki sem ga nosil preko razbeljene puščave, da bi Ti umil noge, se je izsušilo.

List, na katerem sem imel hvalnico Zate, mi je odnesel veter takrat, ko sem iskal sebe po zamrzlih gorah.

Pesmi, ki sem jih iz veka v vek ponavljal, sem pozabil. Nič nimam; bel okostnjak stojim pred Teboj.

III.

Zagrmelo je in bliski so zažgali oblake.

Čeprav nisem videl nebeškega ognja, sem ga čutil in strah me je bilo, saj me je preblisnila misel, da je tam morda On, ki ga čakam.

Raztrgalo se je nebo, odprta usta potokov so požirala vodo. Dirjajoče kamenje je udarjalo ob moje koščene noge in poblazneli vihar se je kot divji konj zaganjal vame.

Prisluškoval sem v strašni hrup in ropot, sledil divjanju voda in viharjev, kajti bal sem se, da bi preslišal Njegov klic.

A vihar je minil in Njega ni bilo v njem.

IV.

Utrujen od viharja sem sedel na kamnito stopnico.

Ozračje je bilo mirno, samo rahle meglice so se mi ovijale okrog lobanje in rok.

Vstajajoče sonce mi je ogrevalo kosti.

Kraljevala je tišina in ni bilo tako drznega glasu, ki bi se jo upal raniti.

Veselil sem se miru in preko trdih prstov mi je drsel molek nežnih sanj.

Tedaj se me je dotaknila Njegova roka.

V.

„Preveč nosiš s seboj,“ si mi dejal in moj smeh je umrl.

S premrlo roko sem stisnil svoje bedne kosti in pomislil, da se šališ z menoj.

„Preveč nosiš s seboj,“ si mi dejal in pokazal na kosti, ki so se morale v soncu bleščati kot alabaster.

Hrbtenica je bila stolp, na katerega je razigrana umetnikova fantazija položila kupolo.

Doumel sem in osramočen sklonil glavo.

In odvrigel sem bele kosti in stopil k Tebi.

IZ CIKLA PESMI STARCEV

II.

Prihajam k Tebi, o Gospod, po ozki poti,
oblečen v cape, ker bogastva kelih sem izpil,
bolan, prekmalu sem sokove mladih let razlil,
predolgo sem predajal se varljivi zmoti.

Sem mislil, da sem bog, obdan od sončne luči,
ko sem se z vrelim vinom slave in časti opil,
vesel sem bil, ko lepotici prsi sem razkril,
in nisem vedel, da življenje je smrt zaključiti.

Zdaj spet prihajam k Tebi, moj Gospod, nazaj,
otroški mir iskat, ki sem ga sam izgubil,
in ne sprašuj me, kod sem hodil, ne zakaj.

Saj Ti veš vse. Veš, kaj je misli bolečina,
veš, kaj obup je, ki sem ga v brezumju ljubil,
in strah, da sem pozabil, kje je domovina.

MEDITACIJA

Če vse je Bog in Bog je vse,
ne vem, zakaj ga molimo v oltarjih,
zakaj ga imenujemo gospod,
če mi smo on
in kakor on smo vsepovsod?

Če Bog je vse,
ne vem, kaj hrepenimo,
zakaj iz sebe v boljši svet želimo?
Saj izven njega, ki je vse -
nič ni,
saj v njem smo, eno z njim;
kaj o nebesih govorimo?

TEBI

Razglodan od obupa, ki me išče
na potih vseh, speljanih k tebi,
kot trhel štor, pripravljen za ognjišče,
strmim v zatohlo noč in pojem sebi.

Iskal povsod sem zdravja čudežno zelišče.
Zastonj, zdaj me, Gospod, zagrebi,
globoko pod zemljo pripravi revno mi ležišče,
da me nikdo nikdar več našel ne bi.

Življenje bo nemirno dalje klilo;
gorela bodo sonca in noči srebrile zvezde,
ko seme za semenom v krilo zemlje bo tonilo.

V meglenem jutru bo majil piščal
pastir, da z njo lovil vabljivi smeh bi vile
in goram in ljudem oznanil dan svetel.

DUH IN JAZ

On je ki je in ne umre nikoli
Jaz sem ki sem in on sem jaz
jaz sem piščal in on mi daje glas
glas radosti in bôli

Jaz sem ki sem in nikdar več ne bom

Jaz sem ki sem in on sem jaz
on je ki je moj glas
on je ki je in ne umre nikoli
glas radosti in bôli

Vsa pota, glej, me vodijo spet k tebi,
priklenjen sem ob kol spominov nate,
po tebi moja dlan in vse telo diši.

Zagrinjajo me, draga, črnih slutenj jate,
grozeče sence vidim, slišim krik, ki me duši.
Če več ne pridem, ne pozabi me. Ti me zagrebi.

EDINA SI ...

Edina si, ki moje ustne
posrkale bi te, ko rosno kapljo s cveta,
zjutraj, kadar sončni žarek,
vrv med nebom in zemljo razpeta,
vejice in liste
v mrežo sence in svetlobe spleta.

Edina si, skrivnostna in omamna reka,
v katero bi se jaz, peščeno zrno potopilo,
da se v njej za vedno,
kakor nič v neskončnost bi zgubilo.
Počasi bi drsel po dnu,
posutem z listi drobne bele rože
in ves srečen sanjal,
da so drobni sunki vala,
ki bi vame se zaganjal,
dotiki tvoje mehke, sladke kože.

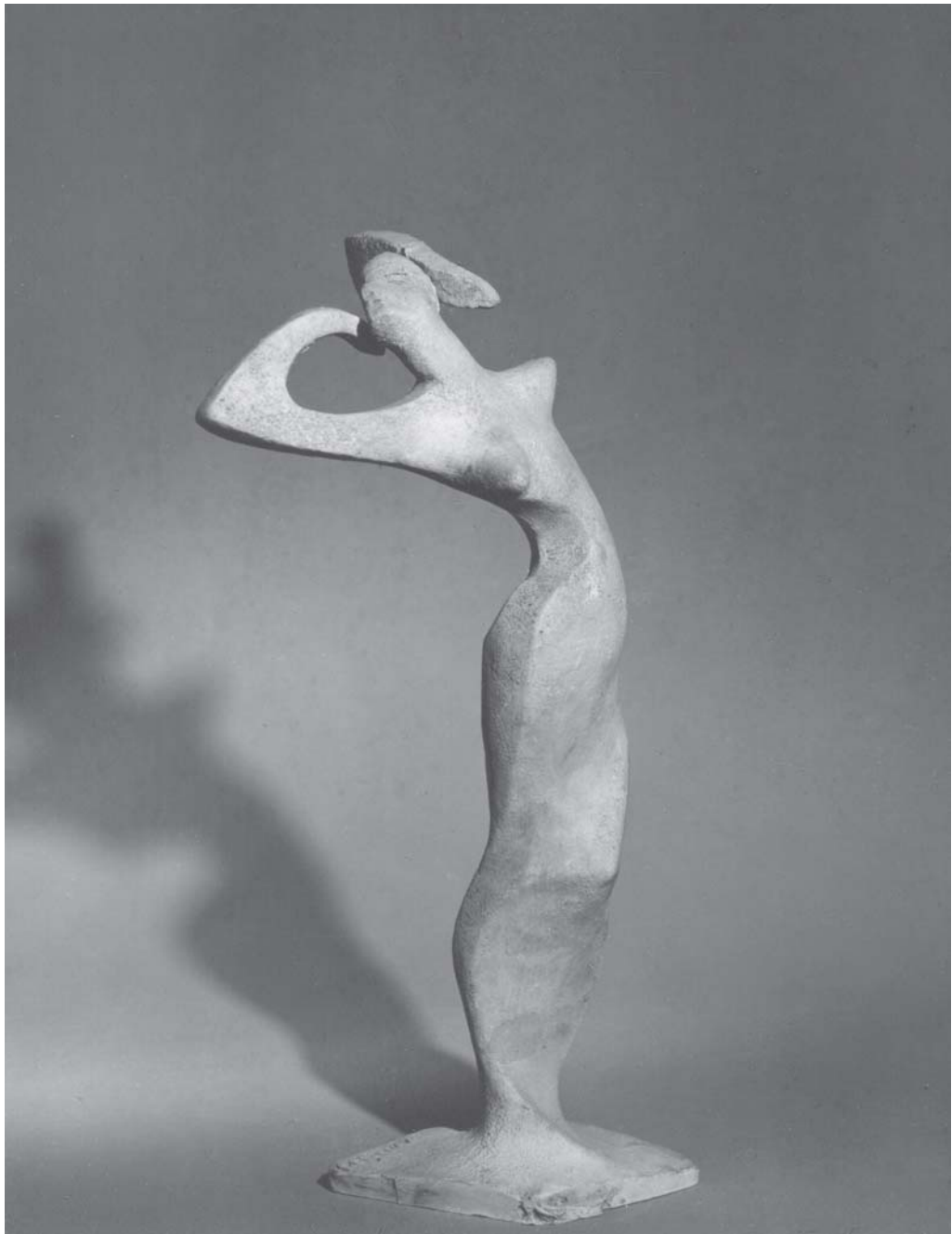
In če vse, kar imenujejo življenje, so le sanje,
potem bi hotel tebe vplesti vanje.

Komaj sem objel te in poljubil,
pobožal lica in oči,
tvojega srca utrip zaslišal,
ostal sem sam
 in prazne so noči
brez tvoje mehke, mehke kože.
Ne čutim več trepeta tvojih ust.
Kjer ti si, vse je, kjer te ni, je nič.
Najlepše ure so -
 osute rože.

Kar lepega bilo je, šlo je
in ne povrne se nazaj,
ležim sam, vetra stok poslušam
in se vprašujem -
le zakaj se naju pesem
ne more ujeti v isti spev,
namesto, da objel bi te in ljubil,
od daleč bom po tebi hrepenel.

DALEČ TVOJA SLED OD MOJE JE ...

Da trta si, bi rad drevo bil,
da okoli mene veje bi ovila,
da reka si, bi rad bil ločje,
da v meni svoj nemir bi skrila.

Vse to so želje, ptice, ki utrnejo v megli,
daleč tvoja sled od moje je poti.

Drug drugega jemala sva v bolečem krču,
drug drugemu sva pila z usten kri,
roke in noge so sledile isti misli -
Zdaj vem, kako te, če si sam, boli.

Bole me usta od nenehne želje,
da bi zagrizel v tvoje se telo -
Zdaj vem, kako hudo je sebi reči:
To enkrat je biló.

Črno drevo nad umazano cesto.
Obrazi vsi sivi,
dež slači mesto.

Hiše objemajo blatno križišče,
tam trudna misel
njo, ki šla je, išče.

ŠKORPIJON

Brezumen sem škorpion,
ki mu vsakdanja že postala je razvada,
da lastni vrat s strupenim želom si prebada.

DOBER NASVET ZA ŽIVLJENJE

Prav počasi, prav počasi hodi,
mislj svoje in ne glej nazaj
in če vprašal te bo kdo: zakaj?
Reci, da boš še nocoj umrl.

KAM...

Če vprašal bi me kdo, kam pot me vodi,
postavil bi pred njega ogledalo
in mu dejal, od slik v zrcalu k usodi.

In če še toliko mi bode muk zadalo
to potovanje k sebi, si bom rekel, hodi,
nad svojo rakev zidat katedralo!

MOJA POT...

Moja pot gre v mrak leden,
suh, krvav bom po prokleti zemlji stopal
in čez moje vdrte prsi gospodarjev bič bo pokal.

Kaj bi nad usodo svojo jokal!
Da se svet krvi strupene bi nalokal,
srce odprl bom in sanjal mračen sen.

KAR

Kar bil sem nekdanj, sem, to bo ostalo.
Most preko rojstva, smrti je razpet:
kar res jaz sem, bo v novo rojstvo vstalo,
ko iz plamenov starega bo vstal nov svet.

Zaman vsa groza zlobe, življenje orje
nove brazde preko pogorišč, grobov:
slišim vrisk in petje, polne so kadi plodov
in vidim svatov trojke, ki lete čez mrzle skorje.

VSE KAR BILO JE ...

Vse kar bilo, bilo je
in naj ostane
črka.
Ki vklesana v kamen
stoletja preživi
in od želja
kar jih bilo je
le ena naj ostane -
da bil bi kamen
Saj črka v kamnu
stoletja preživi.

December 1950

SREČEN SEM

Srečen sem, kajti spet se je rodil spev,
ki me je prebudil in me vsega prepojil z vedro vdanostjo.

Tisoč ljudi me je ogovorilo in tisočim sem odgovoril. A moje srce je molčalo...

Ljubljen sem bil in ljubil sem. A ko bi moral reči „Ljubim“, nisem mogel govoriti.

Klicalo me je nebo, klicale ptice in rože. Gledal sem jih in poslušal, a njihova govorica mi je bila tuja.

Ure in dnevi so kakor gnili listi polzeli mimo.

Pa se zvedri po dežju in se pregnani vrne...

–

Srečen sem, spet se je rodil spev, ki
me je prebudil in me vsega prepojil z vedro vdanostjo.

»Ne želim si več ne smrti in ne
življenja. Čakam, da ura pride,
kakor sluga čaka gospodarja.«

Zagreb, 1950

Slišim veter
vrat zavije veter
čisto tiho
vrat zavije veter
slišim veter
slišim

Čutim veter
v vratu čutim veter
voda v grlu
veter v grlu
čisto tiho
vrat zavije veter

v vetru
čisto tiho
vrat
in voda v grlu

Piran, 20. julij 1951

BELO JADRO

Belo jadro pen čez horizont leti
bela žena v črnem valu
ptica bela črno krilo
s kljunom ostrim peno seka
v belem sivi čez morje hitimo

Sivo v sivem
misli zle in tisoč luči hrepenenja
tisoč upanj
belo v belem
vse za nami je ostalo

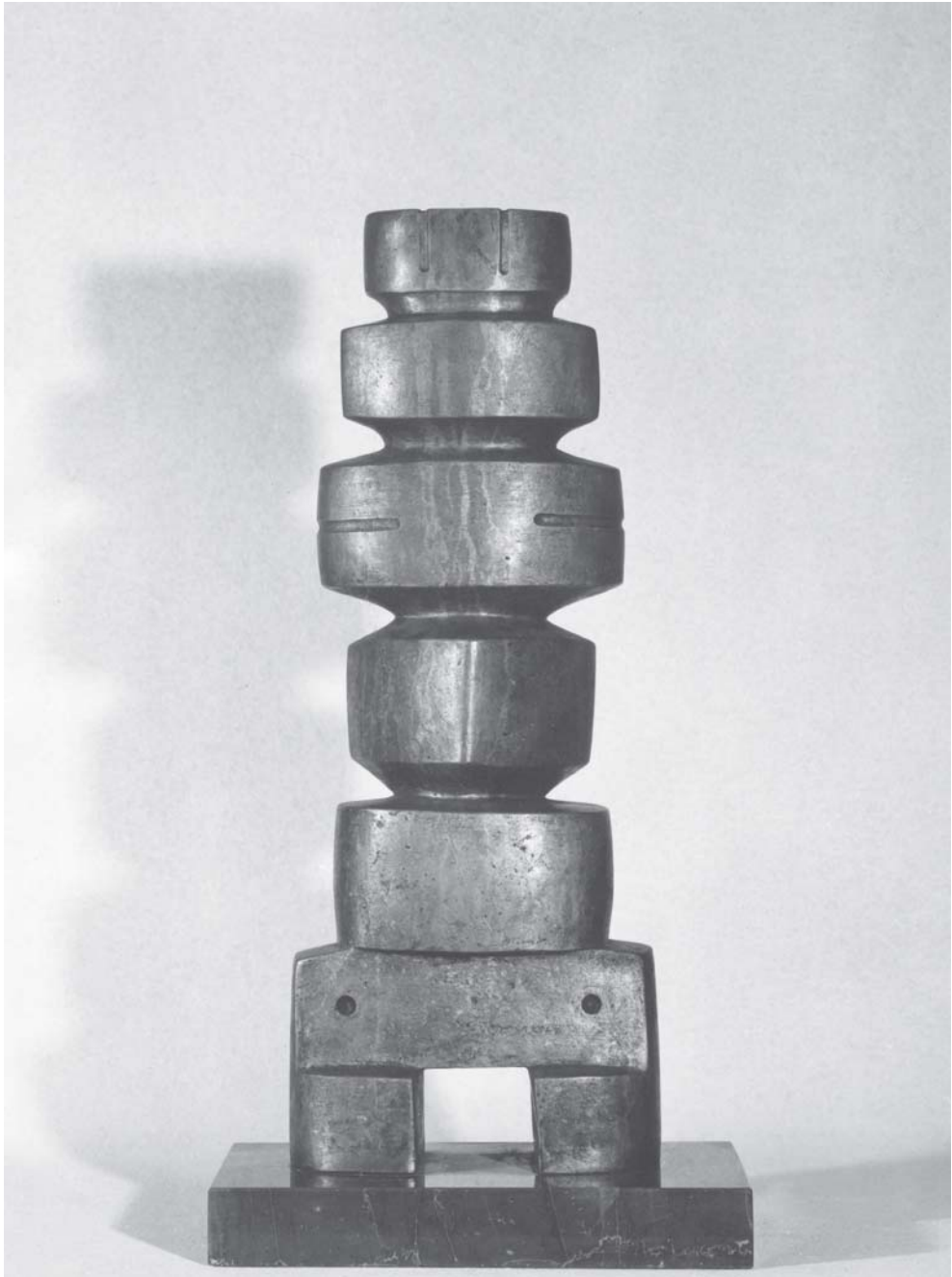
Belo jadro pen čez horizont leti
v plavi nebes naša pot je vpeta
belo v belem naj ostane
ptica bela
bela žena
s kljunom ostrim peno seka

Dover - Calais, 29. oktober 1955

Kot polip na mesu
usta so na valu
suhih ustnic koža
je v vrtincu žeje
in okus po slani vodi
Polna usta vode
poln je trebuh vode
zibljejo se usta
usta v val zažrta
zibljejo se usta
usta v val zažrta
Brez meja je prostor
potopljen v zeleno
in v zelenem voda
in nad vodo veter

24. marec 1956

ČAKAM

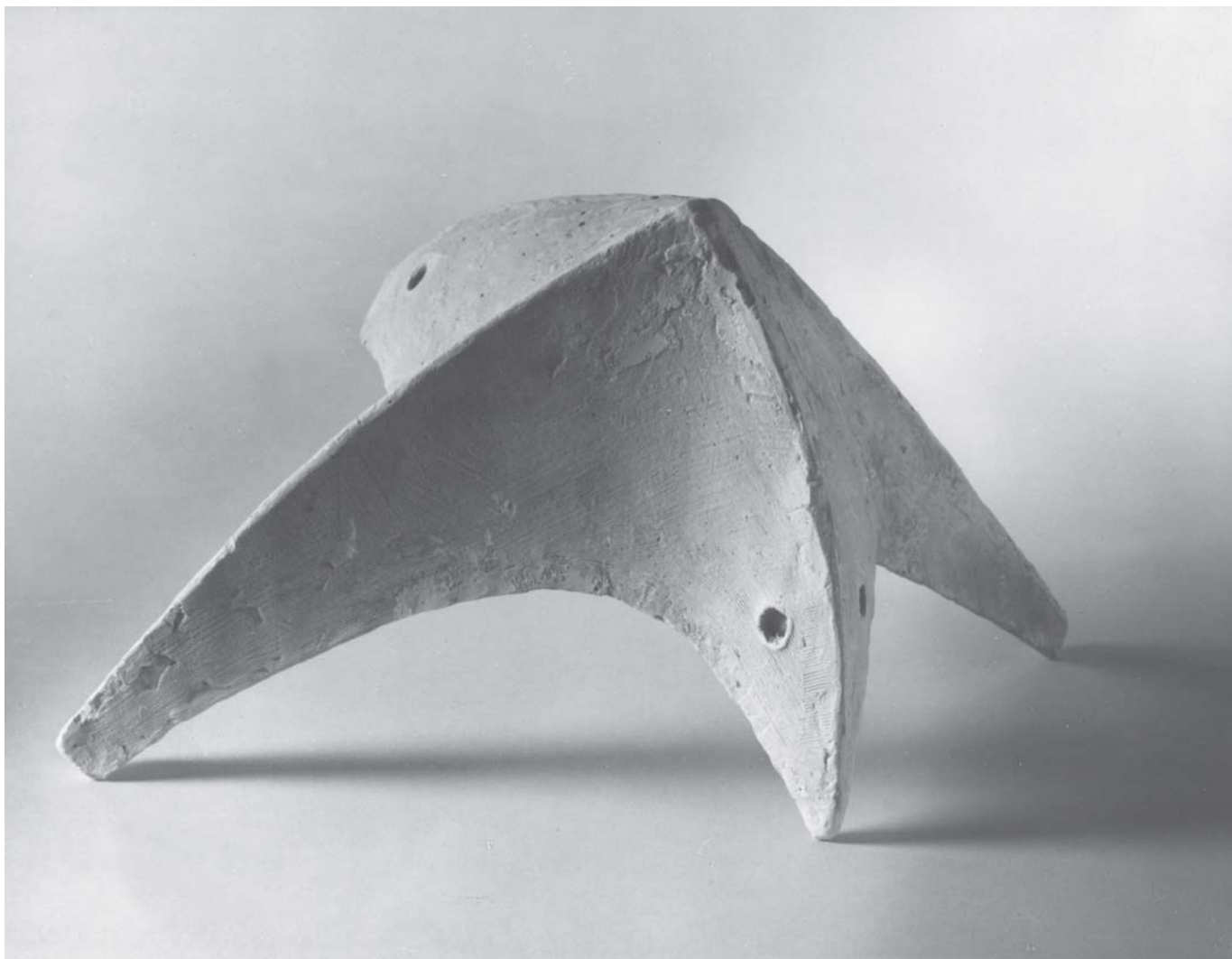
Sedel sem pod breskev
breskev razcvetelo
 bel cvet
 breskev
breskev razcvetelo

Pred menoj je morje
morje kodrolaso
 črn val
 pena
pena razvihrana
kakor žrebca griva

In nad mano veter
veter požvižgava
 zlato krilo
 veter
in na krilu misel

Sedel sem pod breskev
breskev razcvetelo
pred menoj je morje
in nad mano veter

2. april 1956

OB MORJU POSEDAM

Oblaki so prt
na lice morja položen.
Ob morju posedam
in mislim na njo,
ki je lice morja oživila.

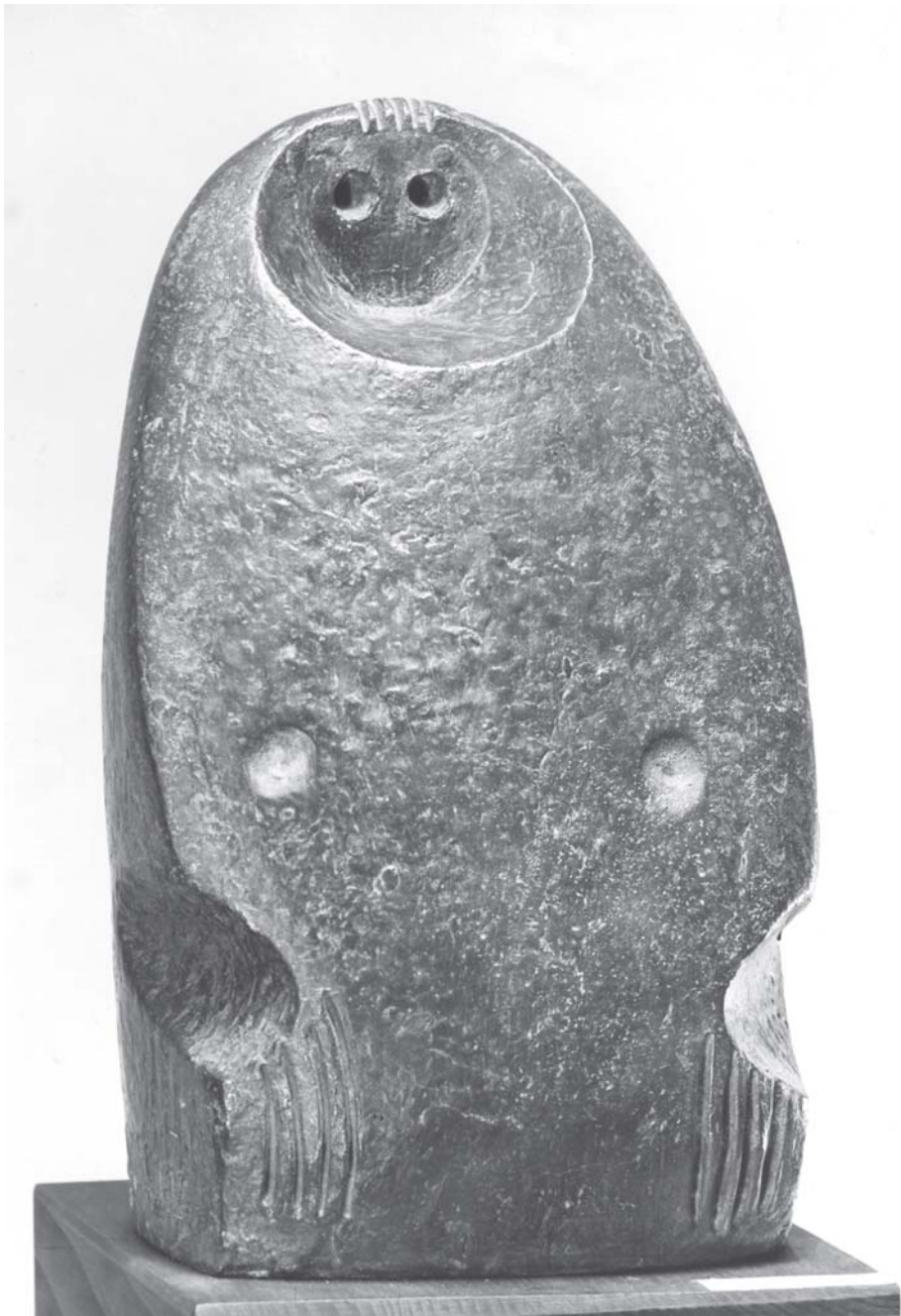
December 1956

LE ZAKAJ

Le zakaj naj pozabim večer
ki je umazane stene v zlato
 izpreminjal
sedaj sem sam
mrzlo je morje
nič drugega ni
kot jaz in bolečina

December 1956

STRAH

neba zatohlost
in pusti molo
morje gnilo
in črni kamni
mrtvi ptiči
in strah

December 1956

GROZA

mrzlo bledo
čez polje zamrzlo
sonce

sluz sivina
bebavost nesreče
beda

nemost gluho
in slepota upa
groza

December 1956

SMO

Sonce
na hrbet gore položeno
drget kože jezera
odprte oči
napet trebuh ribe
 sedimo
in ogledalo sonca
jezero
je v naših očeh
napetih trebuhov
odprtih oči
 smo
na hrbet časa položeni

Bobinj, 14. september 1958

IN ŽALOST TU JE

In žalost tu je
las črnih šal
vrv okoli vratu
mojega
ovita
lasje v grlu
diadem belih rož
bo v bledem licu jutra
na koščeni lok položen
In žalost tu je
In bila je
Ko sem videl prvič
las črnih šal
čez pojoče dno
njenih belih ram
razpet

September 1958

MESTO ŽIVIH

bela odeja snega
rahlo spim
in toplo mi je

veje dreves
roke sorodnikov
ki jih polagajo name
mislijo da sem umrl
ker rahlo spim
in toplo mi je
pod belo odejo snega

moje oči pa vidijo
in zvezde so okna
velikega mesta umrlih

Februar 1959

ljubezen

ljubezen sinja

v krilu prsi skrita

ljubezen

v belem

žalost

v žalosti zlati lasje

zlati lasje

v trpkost

povešenih ramen zgubljeni

Februar 1959

NI VEČ DALEČ ...

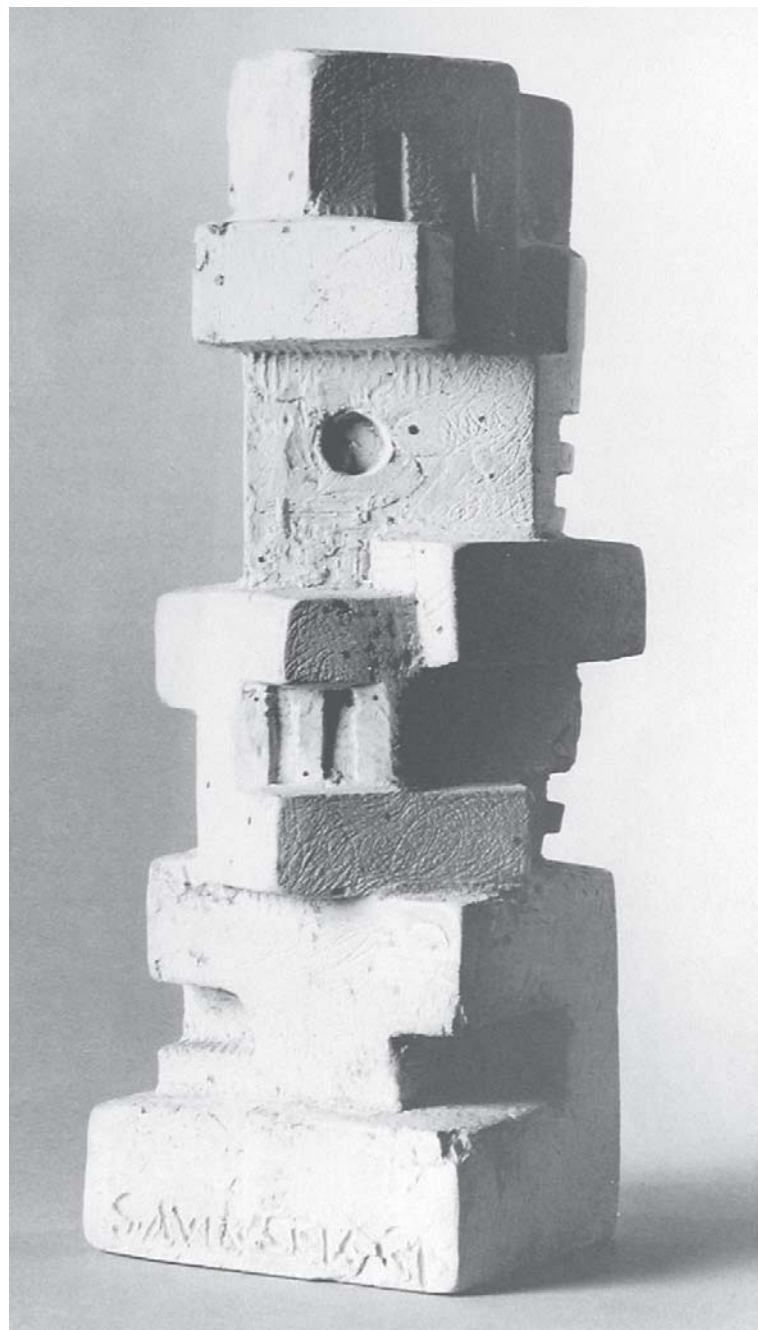
Saj ni daleč
radost izgubljenega otroštva
čas se bo v prostoru utopil
in obala želja
se bo kakor zora
po mračnih sanjah noči
zablestela
ni več daleč
radost izgubljenega otroštva
nekdo me bo vprašal
koliko časa je od rojstva minilo
in ves rdeč od sramu
bom odgovoril
ena sama dolga noč
je med menoj in teboj

Februar 1959

ZALJUBLJENI UTOPLJENEC POJE ...

Brez meja je prostor
potopljen v zeleno
in v zelenem voda
in nad vodo veter
Brez meja je prostor
potopljen v zeleno
in okus po slani vodi
na nebo prilepljen
ziblje ziblje val se
zibljejo se usta
zibljejo se usta
v vodi v vodi skrita
ziblje brez meja se
prostor potopljen v zeleno
pije pije grlo
pije pije vodo
žeja brez meja je
usta polna vode

SEM ČAKAL

v neskončnem nebesu

ves zlat

sem rožo

čakal

med bele rjuhe skrit

ves bel

sem belo rožo

čakal

med sive rjuhe skrit

ves siv

sem rožo

čakal

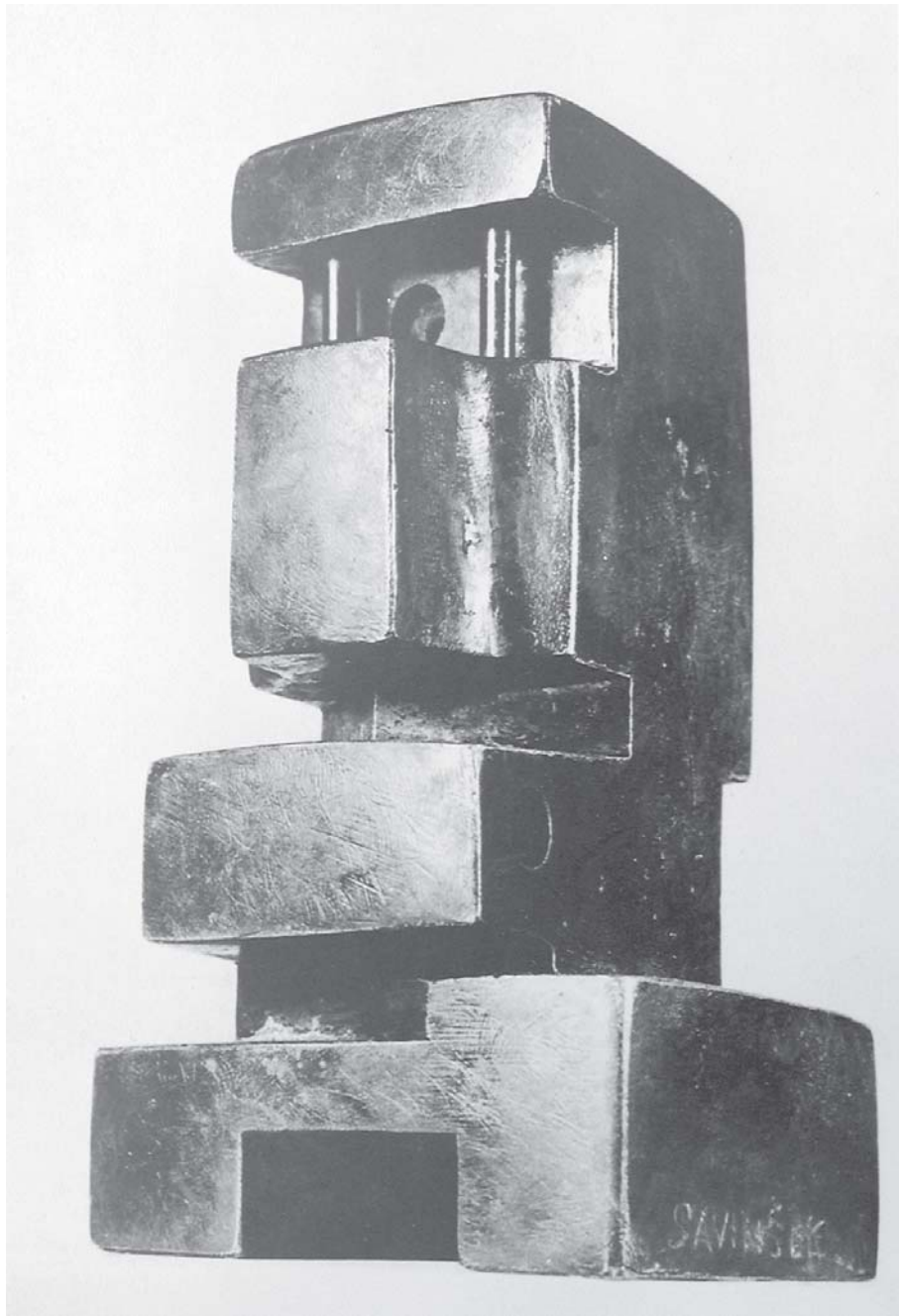
med rjuhe skrit

ves

sem

čakal

sem čakal

POT

Ljubim kar ljubim
skozi dež in meglo
skozi dež in meglo
v enem samem koraku

čutim kar čutim
skozi nebo in zvezde
skozi nebo in zvezde
v enem samem dihu

delam kar delam
kovač in nakovalo
kovač in nakovalo
skozi ogenj in vodo

ODPRTIH OČI SMO NA HRBET ČASA POLOŽENI

UMETNOST KOT SIMULACRUM ŽIVLJENJA

Jakoba Savinška poznamo predvsem kot enega od najbolj izpostavljenih predstavnikov tiste generacije slovenskih kiparjev, ki so živeli in ustvarjali v sredini 20. stoletja. Kot je napisal Jure Mikuž v katalogu k Savinškovi veliki retrospektivni razstavi v Moderni galeriji v Ljubljani leta 1994, se je kmalu po njegovi smrti začel okoli Savinška ustvarjati poseben mit. Resnično – Savinškovo življenje se zdi z današnje perspektive slehernika, ki ni posvečen v specifično procesa umetniškega ustvarjanja, kot tipičen primer »umetniškega« življenja v ceneni in banalni zgodbi o umetniškem boemstvu. V Savinškovem življenju namreč ne manjka takšnih značilnih stereotipov, kot so neverjetna nadarjenost, popolna predanost svojemu delu, živahna erotika ter stalna življenjska tragika vse tja do njegove prezgodnje smrti. Savinšek je namreč umrl star šele 39 let, smrt ga je doletela dobesedno sredi umetniškega ustvarjanja, na kiparskem simpoziju v kamnolomu v Kirchheimu v Nemčiji, kjer je klesal svoje zadnje delo. Dejstvo, da je bil ravno Jakob Savinšek med tistimi slovenskimi kiparji, ki so pri nas med prvimi skušali preseči realistično tradicijo upodabljanja, in se za evropskimi vzori napotil v modernistično abstrakcijo, še danes sproža ugibanja, kaj vse bi lahko kot kipar v ustvarjanju še dosegel. In to še toliko bolj, ker – kot opozarja Mikuž v študiji, odlično poimenovani *Savinškovo iskanje samega sebe* – v njegovem umetniškem opusu ne najdemo neke enotne in premočrtne ustvarjalne linije, ampak je »do smrti ostal razpet med najrazličnejše (ustvarjalne) možnosti«. Umetniško je tipal na vse strani ter v svoji slutnji prezgodnje smrti dobesedno hlastal po novem in adekvatnem umetniškem izrazu. V tem smislu ga je kiparsko ustvarjanje vodilo v najrazličnejše smeri. V njegovem poznem opusu lahko celo umetnostni laik najde vrsto citatov iz evropske umetnosti, med njimi so verjetno najbolj evidentni tisti iz del Henryja Moora, Constantina Brancusija in Jeana Arpa. Hoteno se je preizkusil v celi množici kiparskih form in najrazličnejših materialov, kar je v povezavi s prej povedanim na njegovem delu pustilo pečat nedokončanosti. In

prav tako se tudi zdi, da je bila v Savinškovem iskanju bistva in namena lastne eksistence likovna ustvarjalnost le eden od izrazov takega iskanja – drugi je bil brez dvoma literatura oziroma natančneje poezija.

Za mnoge ljubitelje umetnosti, ki Jakoba Savinška poznajo kot kiparja, je verjetno presenečenje, da se je ukvarjal tudi s poezijo. In da se je z njo ukvarjal zelo resno, priča njegova literarna zapuščina, ki jo je pred leti dobila v hrambo Rokopisna zbirka v Narodni in univerzitetni knjižnici. Za umetnika, ki se ni profesionalno ukvarjal z literaturo, je njegova literarna zapuščina sorazmerno bogata. Res je, da obsega zgolj poezijo, ki je bila najbrž najbolj primeren izraz nemirni Savinškovi naravi, poleg tega pa mu ob resnem in poglobljenem kiparskem delu prav gotovo ni ostajalo zadosti časa za daljše literarne forme. Zapuščina je prišla v NUK kmalu po smrti Savinškove življenjske sopotnice Mile Kačič, ki jo je hranila ves čas po njegovi smrti, in sicer kot dar njune skupne prijateljice, igralko Ivanke Mežan. Pričujoči izbor pesmi predstavlja le del celote, ki je sicer obsegal tri enote - v usnje vezan zvezek z zgodnjimi rokopisi pesmi ter različnimi izreki in aforizmi, ki je datiran v leto 1944, mapo s tipkopisi ter rokopise novejših pesmi. Savinšek je morda že sam načrtoval objavo svojih pesmi v knjigi, saj je bila v zapuščini ohranjena mapa tipkopisov, ki je bila približno že urejena kot zbirka in je vsebovala tudi kazalo pesmi. Pričujoči izbor se ne drži te ureditve, saj sem vanj vključil glavnino poznejših pesmi, ki so datirane po letu 1950, predvsem zaradi mnenja, da predstavljajo te novejše pesmi, v primerjavi z zgodnjimi, ki so večji del napisane še v tradiciji predvojne slovenske poezije, izrazito novost in svežino v slovenski poeziji tedanjega časa.

Savinškovi stiki s književnostjo so bili ves čas njegovega življenja zelo intenzivni. O tem pričajo tako njegove družinske razmere kot krog prijateljev in znancev, kjer se je gibal. Oče Slavko Savinšek je bil tudi pisatelj, ki je objavil nekaj povesti in mladinskih del. Med drugo svetovno vojno je bil Savinšek dejaven del Mrakovega umetniškega kroga, po vojni pa so med njegove najboljše znance in prijatelje spadali pisatelj Andrej Hieng in pesnika Mitja Šarabon in Pavel Oblak. O njegovem posebnem čutu za književnost pričajo tudi doživete ilustracije za knjigo pesmi Mile Kačič in seveda številne kiparske upodobitve književnih ustvarjalcev: od spomeniške plastike Simona Gregorčiča in Ivana Tavčarja do portretov Izidorja Cankarja in Andreja Hienga, če izpostavimo samo nekatere najbolj znane.

Za Savinškovo pesniško ustvarjalnost so vedeli le redki, pesmi pa ni poznal skoraj nihče. In ravno v tem je izreden čar njegove poezije, predvsem poznejše, ki je ostala v rokopisu – je popolnoma nepretenciozna v svojem izvirnem izrazu, saj je bila očitno namenjena le ustvarjalni intimi avtorja samega. Pri tem se mu ni bilo treba ozirati na tedanji literarni kanon in okus časa, ampak je ostal pesniško docela nezavezan in svoboden – in morda prav zato danes delujejo njegove pesmi, če jih umestimo v kontekst časa, ko so bile napisane, kot popolno presenečenje. Pri redkih pesnikih najdemo v petdesetih letih toliko drzne oblikovne invencije, tako skop in vendarle neverjetno bogat izraz ter toliko svobodne individualnosti kot v Savinškovi poeziji. Spomnimo se – v tem času, leta 1953, izidejo kot popolna novost in vsebinski preobrat v slovenski poeziji *Pesmi štirih*, stroge, tradicionalne pesniške oblike pa se razvežejo, kot ugotavlja France Pibernik, šele nekje po objavi prevodov poezije Federica Garcie Lorce.

Izbor Savinškovih pesmi sem na grobo razdelil v več skupin: v prvi so zbrane zgodnejše pesmi, naslednje tri skupine temeljijo na glavnih temah Savinškovega pesniškega ustvarjanja v štiridesetih letih – to so smrt, Bog in ljubezen, na koncu pa so uvrščene pozne pesmi, napisane po letu 1950. Kljub temu da gre pri tematiki za vsebinsko različne sklope, sem se trudil pesmi razvrstiti približno kronološko, tako da lahko vsaj v grobih obrisih sledimo pesniškemu razvoju umetnika.

V zvezku, datiranem leta 1944, je Savinšek zapisal: »Svojih pesmi nisem napravil jaz. To je napravil nekdo drugi, ki je v meni, ki ga poznam in čutim, ko sem najbolj sam.« Kljub tej precej stereotipni izjavi, ki je verjetno temelj mladostnih poetičnih poizkusov vsakega pesniškega začetnika v dobi odraščanja (čeprav je bil Savinšek tedaj star že 22 let), pa vendarle lahko opazimo, da so motivi samote, obupa in izgubljenosti v svetu stalno prisotni v Savinškovi poeziji. Najverjetneje je bilo tako tudi v življenju, na kar navaja njegova biografija. Posebej značilen je fragment (nedokončane?) pesmi, v katerem je Savinšek napisal:

*Žalost, žalost, to je dediščina,
ki sem jo od matere dobil
in strašen sum in brez moči obup.*

*Strah, brezmejen strah je dediščina,
ki mi jo je oče dal
in klavrn ponos
in bedno slavohlepje.
In kaj bo dediščina,
ki jo bom jaz sinu dal?*

Savinškovo življenje je globoko zaznamovalo dejstvo, da je oče leta 1929, ko je bil Jakob star sedem let, zapustil družino in se naselil v Beogradu. Kot najstarejši sin je moral simbolno prevzeti vlogo očeta, predvsem kasneje, po juniju leta 1942, ko so Nemci v Beogradu ustrelili očeta kot talca in je družina ostala brez dohodkov, pa jo je pomagal tudi preživljati. Morda se je iz takšnih družinskih razmer razvil posebno tesen odnos med Savinškom in materjo, ki je trajal vse do njegove smrti in je verjetno zaznamoval njegove odnose z nasprotnim spolom. Kljub številnim ljubezenskim razmerjem (najglobje je bilo gotovo z Milo Kačič, ki mu je tudi rodila sina), z ženskami nikoli ni vzpostavil tesnejše zveze in je ves čas stanoval doma. Kadar je bil zdoma, je materi pogosto pisal. Obiskala ga je celo na kiparskem simpoziju v Avstriji. Ta poseben odnos, ki zelo jasno problematizira njegovo razmerje do žensk in do pojmovanja matere, je neverjetno odkrito, s skoraj avtoterapevtsko željo prikazal v (sicer ne najbolj uspeli) pesmi *Žena*:

*Želel sem si žene in v naročju njenem spati,
razviti prapore, ki bi jih ona tkala,
nobena bi prestrma zame ne bila obala.
Umrla žena je, iz rok izvila se je – mati.*

*Ni še rojen drzni človek, ki bi na poti zlati
do sreče mogel me zavreti. Smrt, življenje bi sejala
uporna roka, saj bi ona moje čelo varovala.
Umrla žena je, rodila se je – mati.*

*Zemlja širna in nebo bi ne imela skrivnih globočin,
ki jih kot mož in žena z roko v roki ne bi prebrodila,
očetovstva in materinstva spomenike bi razbila.
Izvila sta iz rok se mati in zaznamovani sin.*

Poseben je bil tudi odnos do ženske v Mrakovem krogu, ki mu je Savinšek pripadal nekje od leta 1941 do 1946. Karizmatični dramatik je v svoji umetniški zaverovanosti vzgajal nadarjene mlade ustvarjalce v neke vrste umetniškem celibatu, ki je imel za cilj dvig v čisto umetniško ustvarjanje. Zato je značilno, da je po pripovedovanju nekaterih Savinšek pretrgal stike z Mrakom kmalu po začetku svoje zveze z Milo Kačič. Poseben odnos je Mrak prav gotovo gojil do žene, slikarke Karle Bulovec, katere likovna ustvarjalnost, ki se je v skupnosti gojila kot kult, je postala diktat mlademu Savinšku. Zgodnja likovna dela, portreti in monumentalne risbe, kažejo vse znake tega vpliva. Izredno zanimivo pa je, da po drugi strani ni mogoče govoriti o kakšnih posebnih vplivih Ivana Mraka na Savinškovo literarno ustvarjalnost. Nekaj »himnične« vznesenosti bi morda lahko našli v ciklu ritmizirane poetične proze Bog. Kljub temu pa najbrž lahko rečemo, da je pesem nastala bolj v tisti tradiciji slovenske književnosti, ki je vzore iskala v bližini Gradnikovih prevodov Tagoreja in pa v claudelovskih spevih v zbirki Zemlja Edvarda Kocbeka.

Savinšek je svojo življenjsko samoto in neodvisnost poudarjeno gojil skozi vse svoje življenje ter si ni pustil odvzeti umetniške svobode, saj je svojo ustvarjalnost razumel zelo zavezujoče. V pesmi iz zapuščine *Meja* je zapisal:

*In kadar hočem premakniti prste bele,
težo celega sveta na rokah nosim.*

Hkrati sta mu ravno življenjska neodvisnost in nezavezanost pomenili ustvarjalno svobodo in pogoj za umetniško kreativnost. V pesmi *Sam* jo opisuje takole:

*Kaj še ne veste,
da je večna bit
doma, kjer čuje se samotnega srca utrip
in to, da moraš biti sam,
če hočeš pravega življenja nit,
ujeti za begoten, komaj sluten hip; ...*

Pesmi o ljubezni so zato tragične in ostajajo neizpolnjene – končajo se z odhodom ali smrtjo.

Savinškove pesmi ves čas ostajajo ubeseditev njegovih razmišljanj o svetu, neke vrste ustvarjalni poetični dnevnik, kamor umetnik zapisuje svoja opažanja in občutja. Pesmi iz medvojnega obdobja kažejo Savinška kot pesnika, ki je v mladostnem žaru reagiral (včasih z nemalo patetike) na različne eksistencialne stiske in situacije, ki so ga prizadele. Nemirni čas njegovega umetniškega odraščanja je bil kruto zaznamovan s svetovno vojno, ki je s svojimi grozotami usodno vplivala tudi na Savinškovo umetnost in življenje – ubita sta bila oče in brat, sam pa je občutil taborišče v Gonarsu. Kot razmišljajoč človek in izrazit individualist, ki ni deloval politično, je med vojno, ki je terjala opredelitev za eno od strani, izkusil zapore tako poražencev kot zmagovalcev. Izredno sugestivna je podoba medvojne Ljubljane v pesmi *Procesija*:

*Debeli skladi črnih plaščev žalostno visijo
nad belim mestom, mrtvecem z razprtimi dlanmi,
koraki živih vseh zavrti so z nevidnimi vezmi –
zvonovi skozi line stolpov brez glasu strmijo.*

Po vojni je v Sloveniji nastopil čas skoraj obveznega družbenega angažmaja v umetnosti – odmeve najdemo tudi v Savinškovem kiparskem ustvarjanju, saj je izdelal serijo spomenikov na temo NOB ter vrsto kipov, ki upodabljajo trpljenje v taboriščih. S tovrstno tematiko se je ukvarjal tudi v poeziji, najbolj v pretresljivo realističnem ciklu pesmi Buchenwald, kjer z verističnimi podrobnostmi upodablja trpljenje in razčlovečenje življenja v nacističnih uničevalnih taboriščih. V pesmi *Preveč sem videl* takole oživlja tudi spomin na vojne grozote, ki jih je sam doživel:

*Preveč sem videl, da bi pozabil
krivice, črna usta mrtvih, vrišč
poklanih žen in grozo pogorišč.
Preveč sem videl, da bi pozabil*

*udarec biča po krvavi glavi,
tuljenje psa na grobu, jok otrok,
poljub in zadnji stisk ljubečih rok,
oči nedolžnih, plavajoče v Savi.*

Tematika smrti pri Savinšku ni omejena le na vojno, ampak je kot nekakšna rdeča nit prisotna skozi ves njegov opus. Nanjo se navezuje tudi umetnikova slutnja zgodnje smrti. Prav njegove pesmi iz zapuščine razkrivajo, da ta slutnja ni bila le umetno ustvarjen Savinškov mit, ampak ga je dejansko spremljala in zaznamovala že od mladosti. Morda lahko prav v tej slutnji iščemo vzroke za Savinškov neverjetni ustvarjalni nemir in neutrudno, hkrati pa eklektično iskanje vedno novega in izpolnjujočega umetniškega dela in spoznanja, ki se posledično ni zaključilo na ravni »tiste velike likovne in duhovne sinteze«, ki jo je omenjal Emilijan Cevc.

Slutnjo smrti je Savinšek v poeziji večkrat izrecno zapisal, morda najlepše v pesmi, ki je bila v mesecu oktobru 1945 napisana za Milo Kačič v Mirni na Dolenjskem:

*Zagrinjajo me, draga, črnih slutenj jate,
grozeče sence vidim, slišim krik, ki me duši.
Če več ne pridem, ne pozabi me. Ti me zagrebi.*

Podobna slutnja smrti je zapisana v pesmi *Pogrezam se*, kjer pravi:

Življenja meja pred menoj leži.

Vendar kot umetnik, za vedno zavezan le ustvarjanju, v pesmi *Samo par črnih črt* hkrati prosi:

*Samo par črnih črt mi še, Gospod, dovoli
vtisniti na sivobel papir, ...*

V pesmi *Uganka* pa se sprašuje tudi o smislu umetnosti pred podobo smrti:

*Če smrt je vse, kar nam bo ostalo
od smešne boje po tem ostarelem svetu,
potem zares ne vem, kaj nam nebo v nemirno kri je dalo,
da vedno znova hočemo služiti pesmi, čopiču in dletu.*

Precej Savinškovih pesmi kaže še začetniške težave, predvsem v rimi in ritmu, nelogični sintaksi itd., čeprav nekateri rokopisi z avtorjevo dodano metrično shemo pričajo, da se je skušal tudi po formalni plati resno ukvarjati s poezijo. Vsekakor drži, da Savinškova poezija v obdobju med vojnama in kmalu po njej še ne dosega kvalitetne ravni najboljše slovenske poezije. Prehod v novo ustvarjalno pesniško obdobje in nove izzive kažejo predvsem pesmi po letu 1950.

Savinškove »pozne« pesmi, napisane po letu 1950, so postavljene strogo kronološko, zahvaljujoč Savinškovi dataciji in pogosto celo navedbi kraja, kjer so nastale. Pesem *Belo jadro* je nastala na krovu ladje čez Rokavski preliv, na njegovem potovanju v London, kjer je obiskal tudi slavnega angleškega kiparja Henrya Moora. Večina ostalih morskih motivov izvira iz Pirana, kjer je umetnik tudi živel, kadar ni bil doma v Ljubljani. Pesmi so se mu očitno porajale neposredno, kot utrinki s poti ali bežne impresije v naravi, zanimivo pa je, da razen redkih ne vzbujajo vtisa hipnosti in trenutne inspiracije, temveč bolj močne in premišljene pesniške koncentracije – kljub temu, da so ostale v zapuščini v rokopisu in jih Savinšek očitno ni tako skrbno predeloval kot zgodnje pesmi.

Pozne pesmi kažejo nekaj izrazitih posebnosti predvsem v formalni podobi: pri tem se izkaže, da je Savinšek med prvimi v slovenski povojni poeziji radikalno posegel v strukturo verza in ga razbil v smislu modernizma. Opazna je redukcija sintakse iz besed v tišino – postal je zmeraj bolj skop z besedami, tako da je videti, kot bi nekatere pesmi proti koncu kar ugašale v molku. Zdi se, da je v posameznih pesmih, ki so nastale v zadnjem obdobju njegovega življenja, Savinšek v poeziji nakazal, v katero smer vodijo ta uporabljena stilna sredstva. V pesmi *Smrt jetičnega*, ki nosi podnaslov *Prijatelju Bobiju* je izrecno zapisal naslednje:

*To je smrt.
Da, to je ona.
Smrt je to,
zato tako je tiho, tiho...*

Podobna stilna sredstva je uporabil tudi v pesmi brez naslova, ki se začneja »v neskončnem nebesu ...«. Pesem je verjetno nastala v bolnišnici in s svojo simboliko beline in trpnega čakanja znova spominja na smrt. Tudi sam ritem pesmi, ki počasi zastaja, in uporaba iteracije pripomoreta k temu, da imamo občutek, kot da se besede v pesmi počasi izgubljajo v neskončni praznini.

Ob nekaterih podobnih primerih v Savinškovi pozni poeziji se lahko skoraj vprašamo, ali gre sploh že za pravo, konsistentno pesem ali pa le za preprosto nizanje podob, ki se porajajo v avtorjevi zavesti. Na neki način ostanemo negotovi: ali sploh še lahko najdemo v pesmi smotrni, tradicionalni globoki smisel, ki naj bi šele ustvarjal pravo poezijo, ali pa gre le za artistično oblikovno kombinatoriko besed? Podoben princip je na delu predvsem v pesmi *Čakam* in

Slišim veter in še v nekaterih drugih iz tega obdobja. Morda se prav zato na prvi pogled celo zdi, da je, podobno kot v kiparstvu, ostal Savinškov pesniški opus na ravni poskusov, fragmentov, ki ostajajo nekako nezaključeni in pogostokrat obvisijo v praznem. Vendar se po drugi strani lahko vprašamo, ali ni prav ta nedorečenost posebna kvaliteta teh pesmi. Vsekakor pa ostaja v Savinškovem literarnem opusu cela vrsta odličnih pesmi, ki se bralca globoko dotaknejo in ga docela prepričajo prav s svojo jedrnatostjo in močno metaforiko – eden najlepših primerov je gotovo pesem *Mesto živih* s čudovito primero zvezdnega neba kot mesta umrlih.

Podobno uspela je pesem *Smo*, ki je nastala na izletu v Bohinj – prekrasna okolica jezera je pesnika navdahnila k pisanju pesmi, ki s pesniškim dualizmom podob: »na hrbet gore položeni« in »na hrbet časa položeni« deluje kot nasprotje narave proti človeku, večnosti proti minljivosti, napeti trebuhu pa znova spomnijo na smrt in končnost. Pri tem je potrebno opredeliti specifičen Savinškov odnos do narave, ki radikalno prekinja s tradicionalno slovensko zavezanostjo naravi kot simbolu zavetja in olajšanja. Pri Savinšku nosijo elementi stvarstva – pri tem bi opozoril predvsem na simboliko vode (»voda v grlu«, »utopljeni zaljubljenec«, »gnilo morje« ...), vetra itd. – v sebi elemente grozljivega, nečesa, kar človeka v temelju ogroža, razen v redkih primerih, kot je denimo kratka pesem *Ob morju posedam*. Ta kratka petvrstičnica ima skoraj značaj haikuja in predstavlja zgolj razpoloženjsko sliko iz narave, ki pa je nato v pesmi *Strah*, napisani v istem času, oktobra 1956, grozljivo stopnjevana z občutji samote, utesnjenosti in strahu.

Na koncu nam ostane vprašanje, kam umestiti Savinškovo poezijo v okviru slovenske književnosti. Na žalost prihajajo Savinškove pesmi v javnost šele dobrih štirideset let po njegovi smrti. Zato je danes težko ovrednotiti celoten Savinškov pesniški opus, ki je, tako kot likovni, precej heterogen. Vsekakor pa močno odraža duha časa, v katerem je umetnik živel, in sicer od prvih zanosnih mladostnih pesniških poskusov, ki so verjetno nastali v vojnem času, do začetka šestdesetih let, ki jih je v slovenskem pesništvu zaznamoval deziluzionizem in prehod v modernizem. Na splošno najbrž velja trditev, da so Savinškove pesmi iz prvega obdobja, ki ga lahko umestimo približno od leta 1943 do 1949, nastale v formalni tradiciji predvojne slovenske književnosti. To so konvencionalne rimane pesmi, predvsem v obliki sonetov, ki so na vsebinski

ravni zaznamovane s pesnikovo osebno rastjo in zgodovinskim dogajanjem v času, v katerem so nastale. Grozljiva izkušnja vojnih in povojnih strahot je pustila travmatičen pečat na celotni generaciji literatov po letu 1945. Savinšek tudi tu ni bil nobena izjema.

Prehod v novo kvaliteto predstavljajo poznejše pesmi, po letu 1950; takrat se ob približno sočasnem kiparskem izkaže tudi Savinškov literarni prehod v - za naše razmere v tem času - razmeroma radikalen modernizem. Opozoriti je namreč treba, da so Savinškove pesmi tudi po zunanji, formalni plati izrazito moderne - kar se kaže v uporabi razbitih, prostih verzov, odsotnosti interpunkcij itd. Zato nekatere od pesmi po vizualni podobi presenetljivo spominjajo na konstrukcije modernih kiparskih form, ki jih je Savinšek ustvaril v teh letih. Odtod tudi ideja, da posamezni pesmi v knjigi kot pomemben vizualni pendant dodamo podobe iz njegove kiparske ustvarjalnosti kot prikaz komplementarnosti umetniškega ustvarjanja Jakoba Savinška. Na ta način lahko ujamemo sozvočje besede in kipa, duha in materije, telesa in duše - pa tudi nasprotja in dileme, ki predstavljajo bistvo njegove ustvarjalnosti. Namen objave Savinškovih pesmi torej ni bil samo slediti procesu njegovega kiparskega ustvarjanja v literarno-biografsko sfero. Ne, njegova poezija je prav gotovo čisto avtonomna v svoji kvaliteti in pričevanjskosti in morda še na bolj intimen in neposreden način odstira umetnikove ustvarjalne probleme in njegov odnos do sveta kot njegova likovna ustvarjalnost. Ni le preprosto upesnjevanje dogajanja v umetniku in svetu okoli njega, ampak pristno pesniško izrekanje resnice sveta, kakor jo je sam doživljal.

Savinšek v svoji dvojni vlogi likovnega in besednega umetnika ni tako osamljen: v slovenski novejši umetnosti najdemo vsaj dva podobna primera, ko likovna ustvarjalca privlači tudi zven poetične besede - poezijo pišeta tudi Janez Bernik in Zdenko Huzjan. Glede na to lahko poskusimo postaviti poetično hipotezo: ali nima morda taka poezija podobne funkcije, kot jo je imela fotografija v realizmu? Skoraj si je mogoče zamisliti, da predstavlja neke vrste duhovna očala, duhovno optično pomagalo, s katerim lahko razmišljajoči umetnik »preslika« realnost v procesu umetniškega ustvarjanja v konkretno likovno delo. Ali pa obratno.

Marijan Rupert

MED BOGOM IN BOGOVI

OB PRETIPKAVANJU SAVINŠKOVIH PESMI

Že dolgo je tega, kar sem v avtobiografiji Petra Ustinova (Dear Me) prebrala, da je na vzpodbujanje, kako mora nujno braniti neko svojo dramo, odvrnil nekako takole: „Če se ne more braniti sama, je ni vredno braniti, torej ni razloga, da bi jo branil!“ Vsaj tedaj sem se zamislila nad prednostmi, ki jih imamo pri srečevanju z umetniškimi deli tisti, ki jih beremo, gledamo, poslušamo kar tako, iz čiste radovednosti, ne zaradi izobraževanja. Tisto, kar potem morda izrečemo o njih, je v primerjavi z mnenji profesionalcev po definiciji seveda bolj naivno, večkrat zmotno, nezanimivo, morda že stokrat povedano, pa potem zavrnjeno ali potrjeno, je pa hkrati iz prve roke, neprežvečeno, sveže, sicer včasih morda malo prepišno v akademskih sobanah, zato pa hkrati neobremenjeno s pretiranim racionalnim aparatom in podatkovno patino.

V takem duhu sem se odločila, da vendarle ubesedim nekaj tistega, kar me je spremljalo ob pretipkavanju Savinškovih pesmi za pričujočo knjigo njegove poezije. Kako malo vem o njem, sem se zavedla šele sedaj, ko so me prijatelji in znanci spraševali to in ono, saj je v zadnjem času pogovor večkrat nanese nanj – ker sem pač omenjala, kaj počnem. Občudovala sem njegove kipe, ko sem pretipkavala številne različice njegovih pesmi, sem vzljubila njegovo poezijo, ko pa me doleti vprašanje: Kdaj in ob kakšni priliki je že Savinšek... ?, sem gola in bosa! Ob nastajanju knjige Savinškovih izbranih pesmi, ki je, kot vse kaže, v prenekaterem pogledu samo del; sicer zelo reprezentativen in poveden del, pa vendar samo del njegove literarne zapuščine, sem se večkrat zamislila nad komaj verjetno iskrenostjo, pokončnostjo, neprestanim dialogom s smrtjo in nekompromisnim ognjem do vsakogar in vsega, s čimer je prišel v stik. Če sem pri kipih to le slutila, je bilo tukaj, vsaj zame, ki sem bolj človek besede kot likovnega izraza, vse črno na belem, napisano, izrečeno. Prenekateri rokopis tudi po obliki izraža avtorja – kiparja. Spoštljivo sem se poskušala držati oblike in interpunkcij.

V Savinškovih pesmih odmeva marsikaj, predvsem seveda njegovo trpeče bitje in žitje, ko je v vsakem svojem kipu ob vsem, kar je uresničil, videl, čutil in kar ga je gotovo še posebno gnalo in podžigalo, hkrati pa neozdravljivo mučilo, skoraj otipal tudi tisto, kar bi še hotel izklesati, oblikovati, storiti. Do krvi boleče je občutil, kako:

*Edina je resničnost: brepenenje.
Nesramna laž: življenje.*

Spet drugič se zdi povsem spokojen ob morju pod razcvetelim breskovim drevesom ali v zavesti svoje pomirjenosti, ki jo občuti tako močno, da se čuti sposobnega, ponuditi jo celo svojim dragim:

*da reka si, bi rad bil ločje,
da v meni svoj nemir bi skrila.*

Za to, kar pretresa svet okoli njega, se čuti krivega, ve, da je sam del vsega tega, čuti, z vsem bitjem čuti, da bi ne smelo biti tako, kot je, da bi moralo biti in včasih se mu v slutnji zazdi, da bi celo lahko bilo drugače. Pa vendar, tu in tam morda ironično, s kancem črnega humorja, a vseeno v sveti grozi, odslikuje, da svet je takšen, kakršen je. Živeti in trpeti v njem je sicer naše poslanstvo in ne samo usoda, velja pa :

*Čemu ljubezen, svoboda brezkrajna
in psalmi bratstvu, žrtvam epopeje, -
ko vsemu svetu je poznana tajna,
da vedno pajki bodo klali muhe,
da vedno mrtvih bodo polne veje, -
debeli vedno bodo žrli suhe.*

Čutil je, da obstaja, da mora obstajati, tudi tu v tem politično podivjanem in po maščevanju hlepečem svetu, ki se mu prikazuje tako strašen in tako brezizhoden:

*kri nam zaliva oči, ozračje pretresa tuljenje,
goltamo strašen posmeh – obešenci! Kri! Maščevanje!
Čakamo mrtvi in čakamo živi,
štejemo leta in štejemo sluzave dni.*

kljub vsemu, kar mu dopovedujejo oči in razum, tudi nekaj drugega, nekaj tistega, kar je ugledal verzih:

*dobrota plemenita, ki krvavi zmagi
ne zida spomenikov do neba –
to je sen človeškega srca.*

Grmi proti krivičnemu svetu in nazorno osmeši vse jalove opomine in brez-zobe obtožbe ter papirnata priznanja o nujnosti skrbi za tiste, o katerih pravimo danes maziljeno in olepšano, da so na socialnem robu družbe, ko zapiše:

*Morilec ni bujši od gospoda, ki pretvarja kri v denar
in s tem ustvarja sebi raj in drugim tlako.*

Čeprav ima petje pesmi o svobodi za Božje naročilo,
*Ko sem rodil se, mi je Bog ukazal:
Hodi –
in po svetu vsem oznanjaj:
Pojmo, bratje, pesem o svobodi.*

predobro ve, da tisto, za kar navijajo politiki ni svoboda, ki bi res zaslužila to ime. Ta brez-zobi humanizem, ki ga ponujajo v imenu ljubezni do bližnjega ne daje svobode, v najboljšem primeru nas lahko tu in tam vsaj malo pomiri s kakšno svoboščino.

*Nič več ne maramo bogov, ne idealov,
ki z njimi ste polnili strankarska korita,
da svinja vedno je ostala sita,
prepevali ne bomo več maziljenih koralov.*

Ob vsem tem se neprestano steguje za tistim resničnim Onstran, si obupno in nepopustljivo prizadeva za Resnico in Spoznanje, čeprav mu vse, s čimer bi mogel karkoli logično razumeti iz dneva v dan kaže, da bojuje boj brez upa zmage. Vseeno zapiše: *Srečen sem samo takrat, kadar vse vem in vse razumem brez normalne pameti, ki nam pomaga le pri sklepanju trgovskih računov. Kadar je v meni brezčasnost in brezprostornost. Morda je tak trenutek le sekunda v času. Ena sama sekunda. A življenje jo malokdaj dopusti; iz bojazni, da ne izgine v noč, kjer se je rodila.*

Trpljenje, sovraštvo in nasilje, ki jih doživlja in gleda in proti katerim se zdi kljub ustvarjalni moči, ki jo nesporno čuti, tako brez moči, mu narekujejo verze:

*Kaznuj, ubijaj in zažgi prokleti svet,
da krokar tisoč let bo štel grobove, -
usliši mojo prošnjo, o Gospod!*

A njegovo vprašanje ostaja:

*Če smrt je vse, kar nam bo ostalo
od smešne boje po tem ostarelem svetu,
potem zares ne vem, kaj nam nebo v nemirno kri je dalo,
da vedno znova hočemo služiti pesmi, čopiču in dletu.*

Pravi, da je radost poljubljal in trpljenje molil, da je razglodan od obupa, Boga pa roti: *Daj mi živeti, da bi klesal v razžarjeno nebo zakone tvoje nedoumljive modrosti.*

Življenje doživlja kot deleženje pri ustvarjanju sveta tako močno in tako krvavo zares, da je videti, kot da dleta, peresa, čopiča sploh ne more odložiti. O svojem sodelovanju pri klesanju Edena na tem svetu je tako zelo prepričan, da pravi:

*In če še toliko mi bode muk zadalo
to potovanje k sebi, si bom rekel, hodi,
nad svojo rakev zidat katedralo!*

Po drugi strani se zdi drugod potolažen, prežarjen, skoraj povsem pomirjen:

*On je ki je in ne umre nikoli
Jaz sem ki sem in on sem jaz
jaz sem piščal in on mi daje glas
glas radosti in bôli*

S smrtjo se pogovarja kot z ljubico, občuduje njen mir in si želi njenega objema, prepustiti pa se ji ne more.

*Ti ljubica mojih upov in sanje
zdaj spet si pri meni;
pozabi, da sem te nekdaj pozabil,
z nežno me, belo haljo odeni.*

Razdejanje, ki ga bo ta ljubica z očmi kot rubini v žarkem pesku puščave naredila v vsem lepem, kar je držal in oblikoval, je preveč strašno, njegova ljubezen do vsega lepega preveč živa in hrepenenje po brezčasni lepoti in ohranjanju tega, čemur ravno begotnost daje zadnji čar, preveč resnična.

*Naj senca tvojega življenja ne izgine,
ime prelepo naj ostekleni,
beseda, ki jo poješ okamni,
lepota tvoja naj ne ve za razvaline.*

V zavesti vrednosti Edena, kjer piše in kleše v kamen, ne v pesek in vodo, kaj šele v nekaj, kar bi bilo nič in hkrati vse, ne more zares odvreči dleta, peresa in čopiča:

*in od želja
kar jih bilo je
le ena naj ostane -
da bil bi kamen
Saj črka v kamnu
stoletja preživi.*

Rešuje se v včasih prav duhovite sintagme, ki pa ne prepričajo povsem:

*Če vse je Bog in Bog je vse,
ne vem, zakaj ga molimo v oltarjih,
ne vem, kaj brepenimo,
zakaj iz sebe v boljši svet želimo?
Saj izven njega, ki je vse -
nič ni,
saj v njem smo, eno z njim;
kaj o nebesih govorimo?*

Kolikokrat sem se ob teh odlomkih spomnila na besede, ki jih v filmski različici knjige Mojster in Margareta izreče Kristus, ko opisuje prizadevanja evangelista Mateja. Nekako takole govori: „Za mano hodi neki cestninar. Ime mu je Matej. Neverjetno priden je, zapiše vse kar rečem. Razume pa prav nič!“

Razumeti karkoli na potovanju med tem, kar je ostalo od zemeljskega Edena, in med tem, kar nas čaka v nebesih, je nemogoče. Če bi razumeli, Eden ne bi bil Eden in še manj bi bila nebesa nebesa. Ni mogoče razumeti, tudi Savinšku ne. Pri iskanju vodnjaka v tej puščavi ostane človeku le trud, le kopánje in to je Savinšek izkusil še mnogo bolj kot marsikdo drug. V prelepem petdelnem

ciklusu Bog se zdi, da je najbolj eksplicitno zaslutil, kako ni na človeku, ki teče, ampak na Bogu, ki se usmili. Ko na tej poti odvrže že prav vse, kar je imel za svoje:

Roža, ki sem jo odgriznil Zate, je že davnaj ovenela.

Prgišče vode, ki sem ga nosil preko razbeljene puščave, da bi Ti umil noge, se je izsušilo.

List, na katerem sem imel hvalnico Zate, mi je odnesel veter takrat, ko sem iskal sebe po zamrzlih gorah.

Pesmi, ki sem jih iz veka v vek ponavljal, sem pozabil. Nič nimam; bel okostnjak stojim pred Teboj.

stopi Bog k njemu in ga ljubeče odreši:

„Preveč nosiš s seboj,“ si mi dejal in pokazal na kosti, ki so se morale v soncu bleščati kot alabaster.

Hrbtenica je bila stolp, na katerega je razigrana umetnikova fantazija položila kupolo.

Doumel sem in osramočen sklonil glavo.

In odvrigel sem bele kosti in stopil k Tebi.

Če v zvezi s Savinškom omenim nebesa, dobijo nekakšen prizvok svisli. Nekako si ga lažje predstavljam v vlogi mojstra, ko se v romanu Mojster in Margareta Levi Matej in Woland pogovarjata o njegovi usodi: „Prebral je mojstrovo delo, in te prosi, da vzameš mojstra s seboj in ga poplačaš z mirom. Ali pa ti je mar to pretežko, duh zla?“ „Meni ni nič pretežko,“ je odgovoril Woland, „in tebi je to dobro znano. Zakaj pa ga ne vzamete vi k sebi, v svetlobo?“ „Zaslужil si je mir,“ je z žalostnim glasom rekel Levi.

Milica Kač

KNJIŽNA ZBIRKA

9

Jakob Savinšek

IZBRANE PESMI

KAZALO PESMI

7	Molče predaj se
9	Pot
11	Domov ...
13	Če je
15	Iz ciklusa Buchenwald Spominu očeta
17	Vstajenje
19	Človeško srce
21	Iz česa vre beseda
23	Uganka
25	Smrt
27	Pogrezam se
29	Smrt ...
31	Na pokopališču
33	Gospod je dal ukaz
35	Bog
39	Iz cikla Pesmi starcev
41	Meditacija
43	Tebi
45	Duh in jaz
47	Vsa pota, glej ...
49	Edina si ...
51	Komaj sem objel te ...
53	Kar lebega bilo je ...
55	Daleč tvoja sled od moje je ...
57	Drug drugega ...
59	Črno drevo
61	Škorpion
63	Dober nasvet za življenje

KAZALO PESMI

65	Kam
67	Moja pot ...
69	Kar
71	Vse kar bilo je
73	Srečen sem
75	Slišim veter
77	Belo jadro
79	Kot polip na mesu
81	Čakam
83	Ob morju posedam
85	Le zakaj
87	Strah
89	Groza
91	Smo
93	In žalost tu je
95	Mesto živih
97	ljubezen
99	Ni več daleč
101	Zaljubljeni utopljenec poje ...
103	Sem čakal
105	Pot
107	<i>Marijan Rupert</i> Odprtih oči smo na hrbet časa položeni Umetnost kot simulacrum življenja
117	<i>Milica Kač</i> Med Bogom in bogovi Ob pretipkavanju Savinškovih pesmi
124	Kazalo pesmi
126	Kazalo fotografij

KAZALO SLIK

8	Fakin, 1954, patiniran mavec
10	Glava psa, 1955, bron
12	Jeza, 1957, bron
14	Logor, 1952, patiniran mavec
16	Logor, 1956, patiniran mavec
18	Napuh, 1957, bron
20	Môra, 1957, bron
22	Avtoportret, 1956, patiniran mavec
24	Glasnik smrti, 1958, kovano železo
26	Protest, 1959, armirani beton
28	Ugriz, 1959, patiniran mavec
30	Logor, 1956, patiniran mavec
32	Ženski torzo, 1959, marmor
34	Ležeči ženski torzo, 1958, marmor
38	Sedeča žena, 1958, beli marmor
40	Ženski torzo, 1958, mavec
42	Žrelo, 1959, črni kamen
44	Torzo, 1955, mavec
46	Portret M. K., 1955, bron
48	Portret F., 1955, bron
50	Ženski lok, 1955, bron
52	Sramežljivka, 1954, patiniran mavec
54	Žena, 1954 mavec
56	Dvoboj, 1959, kamen
58	Ritem I, 1953, bron
60	Škorpion, 1955, bron
62	Logor, 1956, patiniran mavec
64	Klovn pleše, 1953, bron
66	Tek, 1954, mavec

KAZALO SLIK

- 68 Človek – pes, 1957, patiniran mavec
70 Umetnikova roka, 1949, marmor
72 Dekle, 1951, mavec
74 Stik, 1959, bron
76 Ptiči, 1959, železo
78 Pogoltnost, 1957, bron
80 Osnutek za abstraktno plastiko, 1960/61, bron
82 Zoomorfna forma, 1960,
84 Forma III, 1960, bron
86 Laž, 1957, bron
88 Lenoba, 1957, patiniran mavec
90 Skat, 1958, bron
92 Forma, 1960, bron
94 Znamenje 20. stol., 1960, bron
96 Forma, 1960/61, mavec
98 Pravokotni element, 1960, mavec
100 Kompozicija I, 1961, bron
102 Kompozicija IV, 1961, mavec
104 Kompozicija III, 1961, bron
123 Žeja, 1952, patiniran mavec

Ovitek: Detajl spomenika R. Jakopiču, 1955
Avtoportret, 1943, bron

Prav počasi, prav počasi hodi,
mislí svoje in ne glej nazaj
in če vprašal te bo kdo: zakaj?
Reci, da boš še nocoj umrl.

kud
Logos